
Tuula Hyyrö

Oskarín opissa Kuhmon kunnallisessa kokeilukeskikoulussa

Oppikoulu Kuhmoon

Selkosten sylissä korpitaipaleiden takana sijaitsee Kuhmo, jonka perukoihin pääsi kouluajanani 1950-luvulla kirkonkylästä kesällä veneellä, talvella hevosreellä tai hiihtäen. Vasta 1950-luvun lopulla ja seuraavan kymmenen alussa saatiin maantiet moniin ennen tiettömiin Kuhmon korpiin. Kunnan keskustasta Lammasjärven rannalta etäsimpiin pohjoispuolen asumuksiin on matkaa seitsemisen peninkulmaa, eteläisiin viisi. Pinta-alaa Kuhmolla on suunnilleen sama määrä kuin entisellä Uudenmaan läänillä. Kouluvuosieni jälkeen kunta on saanut vuonna 1986 kaupunkioikeudet.

Kouluajanani Kuhmo oli talvi- ja jatkosodan jäljiltä jälleenrakennuksen myllerryksessä. Kuhmo oli talvisodassa yksi pommiteuimmista kohteista. Talvisodassa pitäjältä oli tuhoutunut 330 rakennusta, eikä sota jättänyt kirkonkylään montakaan asumusta pystyyn. Asuntopulaa lisäsi se, että väki kasvoi vauhdilla sodan jälkeen. Väestö lisääntyi 1950-luvulla 12 285 hengestä 14 109:ään. (Hyyrö & Hyyrö 2013, 2–5.)

Täydellisen oppivelvollisuuden piiriin Kuhmo tuli vasta 1940-luvun lopulla, ja niinpä kansakouluja oli heti sodan jälkeen ryhdyttävä rakentamaan roimasti lisää. Kouluikäisiä lapsia oli paljon: jopa joka viides kuhmolainen kävi koulua 1950-luvulla.

Ennen sota-aikaa kuhmolaisnuorten koulutie päättyi useimmiten kansa- ja jatkokouluun, jos kaikki niitäkään pystyivät käymään. Lähimmät oppikoulut olivat Kajaanissa 110 kilometrin ja Nurmeksessa 80 kilometrin taipaleen takana. Sodan jälkeen ryhdyttiin sinnikkäästi

KUVA 1. Tervansoutaja-patsaaseen nojaten kehrään auki koulumuistojani Kuhmosta. Takana pilkottaa Koulunniemi., jossa aloitin oppikoulun käynnin syksyllä 1954. (Kuva: Seppo Hyyrö, 2007.)

toimiin, jotta olisi saatu perustettua kunnallinen kokeilukeskikoulu (KKK), mutta ensimmäisessä yrityksessä vuonna 1946 vain kolme kuntaa sai KKK:n perustamisluvan. Kuhmo ei ollut niiden onnekkaiden joukossa. Toimettomaksi ei jääty, vaan pantiin pystyyn yksityisen kannatusyhdistyksen turvin keskikoulu. Kuhmon saatua neljän muun kunnan ohella kunnallisen kokeilukeskikoulun perustamisluvan vuonna 1948 lopetettiin yksityinen keskikoulu ja alettiin käynnistää kunnallista kokeilukeskikoulua. Hallinnollisesti KKK kuului kansakoululautakunnan alaisuuteen, mutta todistusten anto-oikeus oli haettava peräti opetusministeriöstä asti. (Hyyrö & Hyyrö 2013, 5.)

Aloitin keskikoulun käyntini Kuhmon KKK:ssa syksyllä 1954, jolloin luokanvalvojaksemme saimme varsin erityisen persoonan, agronomi FM Oskar Rantalaisen. Noista oppikouluni alkuvaiheista koostuvat seuraavat koulumuistoni. Ensiksi tarkastelen kuitenkin lyhyesti, millainen oli koulumuoto nimeltään kunnallinen kokeilukeskikoulu.

Kansakouluun kuuluneet kokeilukeskikoulut

Maamme syrjäiset seudut ja väkimäärältään pienet kunnat olivat jääneet oppikoulusivistyksen tarjonnassa paitsioon 1900-luvulla. Epäkohtaa poistamaan valtioneuvosto asetti lokakuussa 1936 komitean, jonka puheenjohtajana toimi kouluneuvos A.A. Salmela. Komitean varsinaisena tehtävänä oli jatko-opetuksen uudistaminen, mutta sen tuli laatia myös ehdotus kansakoululain tarkistamiseksi. Sodat pitkittivät komitean työtä, ja mietintö valmistui vasta keväällä 1945. Mietinnön mukaan koulutointa olisi tullut kehittää muun muassa siten, että kansakouluun olisi voinut kuulua erityisen lahjakkaita oppilaita varten keskikoulu, niin sanottu kunnallinen keskikoulu. (Kanerva 1966, 104.)

Vaikka Salmelan komitean suunnitelmat kunnallisesta keskikoulusta saivat myönteisen vastaanoton (etenkin maaseudulla) näytti siltä, ettei koulun uudistaminen täydessä laajuudessa olisi kuitenkaan onnistunut. Niinpä toteutusta lähdettiin toimeenpanemaan vähin erin. Kokeilutarkoituksessa hyväksyttiin laki, jonka presidentti vahvisti tammikuun 10. päivänä vuonna 1946. Sen mukaan kansakoulun osana keskikoulu saattoi rakentua kansakoulun III-VI luokkien pohjalle, jolloin kolmen vuosiluokan pohjalle rakentuva keskikoulu oli 6-vuotinen, neljän pohjalle 5-vuotinen ja kuuden luokan pohjalle rakentuva 3- tai 4-vuotinen. Keskikoulun oppimäärien oli vastattava valtion keskikoulun oppimääriä. Perustamislupa oli hankittava valtioneuvostolta. Se voitiin myöntää kunnille, jos vähintään 25 hyväksytyä oppilasta oli ilmoittautunut ensimmäiselle luokalle. (Kanerva 1966, 105.)

Kiinnostus keskikoulun perustamiseen oli alusta alkaen varsin huomattava. Heti ensimmäisenä vuonna (1946) 51 kuntaa anoi perustamislupaa, mutta lupia myönnettiin vain kolmelle kunnalle: Jyväskylän kaupungille, Luumäelle ja Utajärvelle. Kunnallisiin keskikouluihin kohdistunut myönteinen kiinnostus alkoi kylläkin pian horjua. Kouluhallituksen silloisen pääjohtajan Yrjö Ruudun johdolla toimineen koulujärjestelmäkomitean mietintö valmistui vuoden 1947 viimeisenä päivänä. Sen valmistumisen jälkeen katseet kääntyivät yhtenäiskoulukysymykseen. Komitean työskentelyn ajan kunnallisten keskikoulujen perustaminen oli keskeytyksissä, mutta vuonna 1948 lupia

alettiin jälleen myöntää. Taustalla oli vastustuskampanja kunnallisia keskikouluja kohtaan. (Kanerva 1966, 105–106.)

Kunnallisista kokeilukeskikouluista saatuja tuloksia ei milloinkaan koottu systemaattisesti. Saatiin kuitenkin arvokkaita kokemuksia siitä, miten poliittisesti valittu kansakoululautakunta pystyi toimimaan keskikoulun johtokuntana. Kokemusta tuli myös keski-, jatko- ja kansakoulun yhteisten huonetilojen, opetusvälineiden sekä opettajien yhteiskäytöstä. Kaikkiaan kokeilutarkoitukseen myönnettiin 33 kunnalle kunnallisen keskikoulun perustamislupa. Kahdeksalla näistä kouluista oli opetuskielenä ruotsi. Vaikka kyseessä oli kokeilu, erilaisten opetussuunnitelmien testaaminen ei kuitenkaan ollut mahdollista. Kokeilu typistyi erilaisten kokonaisrakenteiden kokeiluun. Kuntien harkinnan mukaan kokeiltiin eripituisia keskikouluja. Ainoastaan 6-vuotinen KKK jäi kokeilematta. (Kanerva 1966, 105–106.)

Kokeilukeskikoulujen asema vakinaistettiin 1.8.1958 voimaantulleessa kansakoululaissa, jonka mukaan kansakouluun saattoi kuulua keskikoulu, jonka oli oppimäärältään vastattava valtion keskikoulun oppimäärää ja jonka perustamishdoista säädettiin asetuksella. Kansakouluasetuksen mukaan valtioneuvosto saattoi myöntää keskikoulun perustamisluvan köyhälle ja syrjäiselle kunnalle, jos koulu oli paikkakunnalla jatkuvan sivistystarpeen vaatima. Vain poikkeuksellisesti lupa voitiin myöntää muille kunnille. Kansakouluasetuksella luotiin näin kaksi uutta kunnallista keskikoulutyyppeä. Toisen tehtäväksi jäi edelleen kokeilu, toisen tuli toimia tavallisena keskikouluna. Kansakouluväki puolsi kunnallisten keskikoulujen perustamista, mutta oppikouluväki vastusti. Uusia kunnallisia keskikouluja syntyi uuden lain voimaantulon jälkeen tiuhaan tahtiin. Vuonna 1964 perustamislupia koskevaa lainpykälää muutettiin. Sen jälkeen perustamisluvan saannin edellytyksenä ei enää ollut köyhyys ja syrjäisyys. (Kanerva 1966, 106–107.)

1950-luvun oppikoulujen elämää on kuvattu sanalla massoittuminen (Nieminen 2010), mikä on nähtävissä tilastoja tarkasteltaessa. Lukuvuonna 1950–51 oppikoululaisia oli kaikkiaan 94 971, joista kunnallisissa keskikouluissa opiskeli 1 587. Viisi vuotta myöhemmin vastaavat määrät olivat 134 075 ja 3 027. Lukuvuonna 1960–61 suurten ikäluokkien opiskeluaikana oppikoululaisia oli 214 601. Heistä kunnallisissa

keskikouluissa kävi 8 090. Ennen peruskouluun siirtymistä 1970-luvun alussa oppikouluissa opiskeli 323 615, joista kunnallisissa keskikouluissa 48 345. Oppilasmäärien suuri lisäys lyhyehkössä ajassa osoittaa sen, että juuri kunnalliset keskikoulut merkitsivät oppikouluosaatavuuden lisääntymistä sotien jälkeisenä aikana. (Kiuasmaa 192, 398–399.)

Pääsyttkintojen perusteella Kuhmon kunnalliseen kokeilukeskikouluun

Kävin kansakoulun 3. ja 4. luokan Kuhmon Saunajärven kaksiopettajaisessa kansakoulussa, jonka ympäristö oli talvisodan taistelujen myläämää. Lienen ensimmäinen koulusta oppikouluun lähtenyt oppilas. Omilla vanhemmillani oli tavoitteena saada kolme tytärtään opintielle, koska muuta perintöä heillä ei ollut lapsilleen jätettävänä. Olin vanhin sisaruksista. Täytin 4. luokan keväällä 10 vuotta.

Äitini oli joskus maininnut opettajalleni lastensa koulutustavoitteesta. Niinpä toukokuussa 1954 opettaja kutsui minut pöytänsä luo ja antoi Kainuun Sanomista ilmoituksen, joka kertoi Kuhmon keskikoulun pääsykokeista. Opettaja pyysi viemään ilmoituksen kotiini, koska hän tiesi, ettei meille tullut kyseistä lehteä. Minulle opettaja antoi ohjeeksi: ”Jos menet sinne kokeisiin, ota kynän ja kumin lisäksi viivoitin mukaasi!”. Siinä oli opettajani valmennus pääsykokeisiin pyrkivälle.

Koitti kaunis toukokuinen aamu. Äiti oli varustanut minut ja itsensä kirkonkylälle lähtöä varten ja lainannut naapurista polkupyörän. Minä ajaa kitkutin äitini mustalla Union-pyörällä, ja äiti polki perässäni lainapyörällä. En yltänyt satulaan, mutta niin vain liki 20 kilometrin matka taittui talvisodan jälkeensä jättämää sotakoneiston tieuraa pitkin, jota oli poikkipuilla korjailtu soiden kohdilta. Nurmes-tien varteen päästyämme linja-auto poimi meidät kyytiinsä. Matkaa kirkolle oli vielä jäljellä 20 kilometriä. Oli todella jännää päästä kirkonkylään pitkän talven jälkeen näkemään kaikenlaista loistokkuutta, kuten kauppojen näyteikkunoita, sähkövaloja, ihmisiä, sisävessoja ja autoja, joita viime mainittuja tosin Kuhmon laajassa pitäjässä oli noina aikoina tuskin puoltasataa enemmän. Yövyimme pappilassa, jossa minua rohkaistiin pääsykokeita varten. Olinhan perukkalainen.

KUVA 2. Kuvan koulurakennusten välissä oleva piha on sama, jonne kokoonnuimme keskikoulun pääsyttutkintoa varten ja joka oli välituntipihamme keskikoulun 1. ja 2. luokkien aikana. Matalan rakennuksen paikalla oli kouluvuosiimme vanha hirsinen koulu. Kivikoulu, nykyinen Kontion koulu, oli aikanamme kirkonkylän kansakoulu, jossa sijaitsi osa keskikoululuokistakin. Nykyisin Kuhmon Kamarimusiikin kävijöille tienoo on tuttu. (Kuva: Seppo Hyyrö, 2007.)

Keväällä 1954 oppikoulun pääsykokeet olivat lajissaan viimeiset. Uusi asetus pääsykokeista annettiin saman vuoden joulukuussa, mihin asti koulut laativat sisäänpääsykokeensa itse. Kokeet pidettiin meille vanhan oppikoululain säädännön mukaisesti uskonnossa, äidinkielessä, laskennossa ja maantiedossa. Käsi- ja oikeinkirjoituksessa tuli olla näppärä.

Pääsykoeaamuna helatorstain aattona 1954 kuhisi kirkonkylän kansakoulun pihassa ihmisiä. Meitä oli paljon, sillä Kuhmossa oli tuohon aikaan kirkonkylän kansakoulun lisäksi 44 kyläkoulua, joista jokaisesta ei kylläkään ollut saapunut oppikouluun pyrkijöitä. Pääsykokeet olivat niin merkittävä kokemus meille lapsille, että vielä vuosikymmeniä myöhemmin olemme niitä muistelleet luokkakokouksissamme.

Itselleni ovat jääneet mieleen etenkin uskonnon, maantiedon ja lauseenjäsennyksen kokeet. Uskonnessa kysyttiin varsin vaikeita asioita. Muistan, että kymmenen käskyä piti jakaa kahteen kastiin: kieltäviin ja kehottaviin. Mooseksen hautapaikkakin oli muistettava ja monta muuta Raamatun asiaa. Vuosikymmeniä myöhemmin luokkakouksissa olemme kyselleet yhdeltä luokkatoveriltamme, josta aikanaan tuli piispa, joko hän korkeana sielunpaimenena oli saanut selville keskikoulun pääsykokeen kysymysten oikeat vastaukset. Arveli löytäneensä ne.

Maantiedon kokeista muistan kolme tehtävää. Yhdessä piti määrittellä kangas. Pohdin, tarkoittiko kysymys mekkokangasta vai marjakangasta. Päädyin viime mainittuun. Sitten oli selostettava, miten läänin pääkaupunkiin Ouluun Kuhmosta pääsi matkaamaan. Tuskinpa moni pyrkijöistä oli Oulussa asti käynyt. Vesistöjä koskevassa tehtävässä oli vastattava kysymyksen ”Mikä isoista järvistä on lähinnä Kuhmoa?”. Siinäpä minulle etelä-Kuhmossa asuneelle pähkäiltävää, sillä Pielinen oli meitä lähempänä kuin Oulujärvi. Muistaakseni kirjoitin vastauksen, että kirkonkylällä asuville Oulujärvi oli lähin, mutta itselleni lähin oli Pielinen.

Suomen kielen kokeissa äänen lukemisen lisäksi oli kirjallisia tehtäviä, muun muassa lauseenjäsennystä, joka oli minulle täysin vierasta. Niinpä pääsykokeen iltapäivän välitunnilla minut kutsuttiin pihan toiselle puolelle opettajainhuoneeseen. Sydän pamppaillen kipitin sinne. Minut ohjattiin ihmismassan läpi huoneen takaosan hämyyn, jossa ystävällinen herra¹ kysyi: ”Mikä on alus, mikä maine?” Katsoin kirkkaasti kysyjää silmiin ja vastasin: ”Alus on jokin vene ja maineen menettää, jos tekee jotain paha.” Hymähtäen herra kysyi, oliko koulussani noista puhuttu. Vastasin: ”Kyllä on molemmista ollut joskus puhetta.” ”Saat mennä”, mies virkkoi. Hämmentyneenä poistuinkin ulos aurinkoon ja pohdin, mikä kysymysten takana mahtoi olla ja romahdiko oppikouluun pääsystä noihin kysymyksiin. Toivoin niin kovasti pääseväni oppikouluun ja sen jälkeen opettajaksi. Halusin aikuisena saada hyvää palkkaa, jolla ostaisin itselleni sähkövalot ja sisä vessan.

¹ Herra oli koulun suomen opettaja Teuvo Saavalainen, joka myöhemmin tunnetaan kirjailijana.

Aluksesta ja maineesta kuulin seuraavan kerran keskikouluun päästyäni samaiselta myhäilevältä herralta, että ne tarkoittavat lauseen pääjäseniä subjektia ja predikaattia.

Pääsykokeista matkasin kotiin äidin kanssa iltamyöhäisellä. Arjen tullen äiti kävi puhelimesta ja sai tietää, että olin onnistunut pääsemään sisään keskikouluun. Pisteitä oli ropsahtanut peräti 37+. Alus ei siis upottanut minua.

Elokuun tultua oli minulle hankittava asunto kirkonkylästä. Vanhempiani onnisti, sillä he löysivät isän kollegan kylällä asuneen perheen, joka lupautui ottamaan minut kortteeriin. Niin elokuun lopun kuutamolla minut saatettiin linja-autoon, joka tunteja aikataulustaan myöhässä vei minut kirkonkylän valosäihkeeseen. Vastassa oli Aini-täti ja hänen kolme lastaan. Perhe asui vuokralla puolitoistakeroksisen rintamamiestalon matalassa vintissä, johon keittiön lisäksi kuului pieni kamari. Siskonpetissä me kaikki neljä lasta nukkua juttotimme yömmä kamarin lattialla. Koti-ikävää itkin peiton alla salaa.

Keisarillisen Majesteetin Armollisen Koulujärjestyksen mukaista kasvatusta

Elokuun 30. päivänä 1954 meitä Kuhmon kunnallisen 5-luokkaisen keskikoulun oppilaita saapui kirkonkylän kansakoulun pihaan 169, joista ensiluokalle poikia 17 ja tyttöjä 27. Keskikoululla ei tuolloin vielä ollut omaa rakennusta, vaan opetusta annettiin 1.- ja 4.-luokkaisille vanhassa hatarassa hirsisessä noin 70 vuotta vanhassa kansakoulurakennuksessa niemen kärjessä ja muita luokkia opetettiin kansakoulun uuden rakennuksen ylimmässä kerroksessa samassa pihapiirissä. Kolmannes meistä 44:stä ensiluokkalaisesta tuli kirkonkylän koulusta ja loput eri puolilta pitäjää 22:sta eri kansakoulusta. (Kuhmon kunnallinen kokeilukeskikoulu 1955.) Koulun matriikkelissa sain numeron 268.

Luokanvalvojaksi meille ensiluokkalaisille annettiin koulun uusi luonnonhistorian ja maantiedon opettaja, agronomi FM Oskar Rantalainen. Hän oli meidän mielestämme hyvin vanha (noin 60-vuotias) ja erikoinen mies. Pituudeltaan ja paksuudeltaan mies oli liki saman-

mittainen. Pää oli kalju. Pienten pyöreiden silmälasien takaa näkyivät kuopissa silmät. Rantalainen sai oppilailta nimen Puksu. Hän asui lempeän, pyylevän vaimonsa kanssa koulun pihassa olevassa opettaja-asuntolassa, josta hän lyllersi pihan poikki meitä opettamaan.

Puksun elämänvaiheet ovat jääneet ikiajoiksi meille hämärän peittoon. Mies lienee ollut joskus hyvin korkeissa virkatehtävissä, mutta jossakin vaiheessa hänen elämänsä oli luisunut raiteilta. Ennen eläkepäiviään agronomi oli päätynyt hankkimaan leipää itselleen ja vaimolleen opettajana sieltä, missä milloinkin sopivaa tienestiä oli tarjolla. Opettajankelpoisuutta hänellä tuskin oli.

Kuhmon KKK:ssa noudatettiin valtion suomenkielisten 8-luokkaisten yhteislyseoiden keskikouluasteelle vahvistettua lukusuunnitelmaa, jonka mukaan 1. luokalla opiskeltiin maantiedossa Leiviskän *Koulun maantieto*-kirjasta ”Ruotsiin saakka”. Luonnonhistoria ja kaantui kahteen oppiaineeseen: eläin- ja kasvioppiin. Kivirikko-Palmgrenin *Koulun eläinopista* oli luettava ”Ihminen ja muista nisäkkäistä sorkkaeläimiin”. Kasviopin kurssiin kuului kasvinosien muoto-oppia sekä niin sanottujen tyyppikasvien esittelyä Kärjen *Keskikoulun kasviopin* mukaisesti. Keväällä opeteltiin kasvien keräämistä, tutkimista, kuivaamista ja kasvustojen kunnostamista. (Kuhmon kunnallinen keskikoulu 1955.) Näiden lukusuunnitelman mukaisten oppisisältöjen ohessa Rantalainen kasvatti meitä luokanvalvojan ominaisuudessa oppikoululaisiksi.

Luokkamme seinälle oli ripustettuna Keisarillisen Majesteetin Armollisesta Koulujärjestyksestä (1872) luku 5, joka koskee koulukuria. Olihan säädettynä, että Koulujärjestyksen kuriosista oli ”1–10 kopianan oleman jokaisessa luokkahuoneessa julki naulattuna”. Sitä taulua Puksu luki meille pykälä kerrallaan. Säännöskieli oli vanhaa, jopa käsittämätöntä, mutta hartaina sitä lukemista kuuntelimme, kuten pykälää 35: ”Oppilaan pitää osoittaman kunnioitusta ja välttämätöntä tottelevaisuutta opettajiansa kohtaan sekä kuuliaisuudella ja nöyryydellä vastaan ottaman heidän ohjeitansa, varoituksensa ja rankaisemisensa.”

Vuoden 1872 koulujärjestys oli ollut voimassa jo ennen meitä monen sukupolven ajan koulun sisäisen säännöstönsä osalta ja lu-

KUVA 3. Keväällä 1956 näpättyyn välituntikuvaan vanhan puukoulun kuistille on ennättänyt noin puolet meistä toisluokkalaisista. Ensimmäiseltä luokalta ei ole jäänyt ainoatakaan kuvaa muistoksi. (Kuva: Tuula Hyyrön kotiarkistosta.)

kioasteen koululakina se on ollut aina 1980-luvun alkuvuosiin asti (Kiuasmaa 1982, 21). *Oppikoulu*-lehden diskursseja tutkinut Marjo Nieminen (2010) on todennut oppikoulujen holhoamisdiskurssin. Oppikoulun tavoitteena oli oppilaiden kokonaisvaltainen sivistäminen hyväkäyttöksiksi ja työteliäiksi kansalaisiksi, mihin meitä Kuhmon KKK:ssa erityisesti luokanvalvojamme Rantalainen sekä uskonnon opettajamme, koulun johtokunnan puheenjohtaja, pastori Veikko Huttunen ohjasivat.

Koulumme oppilaista kolmasosalla koti sijaitsi kauempana kuin 20 kilometrin päässä. Lähempänäkin asuvien oli hankalaa kulkea talvipakkasilla pyörällä tai hiihtäen kouluun, joten kirkonkylässä asui keskikoululaisia runsain määrin. Oppilasasuntola ei vielä 1950-luvun puolivälissä ollut valmis, ja niinpä olimme majoittuneina yksityisperheisiin. Koska kyseessä oli kunnallinen keskikoulu, koulutarvikkeet

ja lämmin ateria päivittäin olivat ilmaisia. Myös majoitukseen saattoi saada avustusta, mutta tuona ensimmäisenä kouluvuotena vain 40 % koulun oppilaista sai sitä. Koska monikaan ei asunut omassa kodissaan, niinpä Koulujärjestyksen niin sanottu huvittelupykälä oli tärkeä, ja sitä Puksu meille tähdensi: ”Jos oppilas, jonka vanhemmat tai holhemies ei ole kaupungissa, haluaa lukuvuoden aikana käydä yleisissä huveissa, pyytäköön siihen joka kerta luvan rehtorilta.” En muista, olisinko käynyt kertaakaan yleisissä huveissa keskikouluajanani, joten lupaa ei tarvinnut pyytää. Ei Kuhmossa rientoja liiemmin ollutkaan, mutta oli sentään yksi elokuvateatteri, Korpilinna. Taisivatpa koululain pykälät jäädä meiltä muutoin unhoon. Enimmäkseen niille naureksittiin, ainakin sitten kun vartuimme.

Arkielämän viisauksiakin Puksu opetti. Kun hän saapui pihan poikki vanhaan koulurakennukseen, silmä tarkkana seurasi luokan ovenraosta hänen saapumistaan. Kilvan me tytöt riensimme avaamaan luokanvalvojallemme ulko-oven. Niiata niksautimme hänen saapuesaan. Mies pysähtyi ja kaivoi taskustaan Sisu-laatikon, josta tarjosi ovenavaajalle pastillin. Jälleen niiaus ja lisäksi kiitos. Hiusten hoidossakin Puksu meitä neuvoi: ”Se on huono lintu, joka ei jaksaa höyheniään kantaa. Minunkin vaimollani on pitkät hiukset, ne ovat nutturalla.”

Tiukkaa kasvatusta harrasti myös koulumme johtokunnan puheenjohtaja pastori Veikko Huttunen uskontotunneillaan. Hän oli ankara läksyjen kuulusteluissa. Jos hänen kysymyksiinsä ei oppilaiden käsiä noussut viidakkona, mies naputteli sormiaan ja koputteli kengän kannoillaan opettajan pöytään, jolla istui. Pastorin katse oli tiukka. Seurasi hiljaisuus. ”Tuon piinallisen tuokion aikana olisin mielelläni vajonnut lattian alle, jos se olisi ollut mahdollista, varsinkin, jos en tiennyt vastausta esitettyyn kysymykseen” muisteli luokkatoverini eläkkeellä oleva everstiluutnantti Esa Komulainen. Usein Huttunen muistutti ahkeruudesta ja velvollisuuksista. Raamatusta löytyi aina sopivia jakeita. Jos oppilas ei opettajan mielestä ollut ahkeroinut, opettaja moitti: ”Sinunkin paikallasi tähän kouluun olisi ollut tulossa monta ahkerampaa.” Meiltä keskikouluun otetuilta lapsilta vaadittiin paljon. Sanotaanhan Raamatussa, että ”jolle on paljon annettu siltä myös paljon vaaditaan” (Luuk. 12.48).

Suuressa luokkahuoneessa istuimme me 44 oppilasta jonoissa tuijottaen päivästä toiseen toistemme selkiä. Talvella kaksi pönttöuunia eivät jaksaneet pitää meitä lämpiminä, vaan oli istuttava sisällä palttoot päällä. Koulua käytiin vuodessa 200 päivänä, ja lauantaitkin olivat koulupäiviä.

Aamuhartaudet ja välitunnit olivat yhtäaikaista kirkonkylän kansakoulun kanssa. Koulukeittola oli samassa vanhassa hirsirakennuksessa, jossa me ensiluokkalaiset opiskelimme. Saimme vaatimattoman lounaan ilmaiseksi kuten kansakoululaisetkin. Rantatöyräällä oli Puu-Cee. Jouluj- ja pääsiäisloman lisäksi oli lukuvuoden aikana muutamia lomapäiviä, jotka oli liitetty pyhän yhteyteen. Lomat olivat kansakoulun kanssa samanaikaiset.

Opetusmuotoja oli pääsääntöisesti yksi: läksyn valmistus ja sen kuulustelu. Meillä oli ensi luokalla kaikkiaan kahdeksan opettajaa, joista kolmella oli muodollinen kelpoisuus keskikoulun opettajaksi.

Kerhojakin meille tarjottiin. Ekonomi Ahonen piti idän raukoilla rajoilla kasvaneille ruotsin kerhoa, mikä muistutti lähinnä nykyistä tukiopestusta. Voimistelun opettaja Kurkinen perusti liikennekerhon. ”Liikennepartiolaisten tehtävänä oli liikenteessä ohjata mm. koululaisia turvalliseen kadunylitykseen autoliikenteen vilinässä. Olin kerran jopa mukana katutyössä aamulla ennen koulun alkua. Vilinää ei ollut. Kulkikohan autoja edes lainkaan. Koko liikennepartio kaatui omaan naurettavuuteensa” kertoili luokkatoverini Esa Komulainen. Oli myös vapaaehtoista voimistelua tytöille ja pojille. Yläluokkalaisilla oli laulukerho. Uuden koulurakennuksen valmistumisen jälkeen kerhotarjonta lisääntyi huomattavasti.

Korvessa kasvaneina olimme keskikouluun tultuamme aluksi nöyriä ja ujoja, mutta kirkonkylässä vilkastuimme me korvenkasvatitkin. Joidenkin opettajien tunneilla metelöimme. Suomen opettajamme oli joskus aiemmin ollut merillä, mutta ei saanut luokkaan järjestystä aikaan. Hänen vaappuvaa kävelyään ilomielin seurattiin. Tuntien alussa opettajia odotellessa 44 oppilaan luokastamme joskus saattoi kuulua sellainen meteli, että seinän takana asunut vanha kotitalousopettaja il-

KUVA 4. Keskikoululaisista varsin monet liittyivät seurakunnan partioon. Huhtikuussa partioviikolla oli tapana pitää koulussakin partiopukua yllä. Keväällä 1956 otetussa välituntikuvassa demonstroidaan lähipäivinä edessä olevaa partiolupauksen antoa. Luokkamme partiolaistytöt kalosseissaan: vasemmalta Tuula Heikkinen, Liisa Lahdenmäki, Liisa Piirainen ja Anja Määttä. (Kuva: Tuula Hyyrön kotiarkistosta.)

mestyi tuulispäänä kuin Pekka Puupään Justiina luokan ovelle ja vaati hiljaisuutta.

Opettajia odotellessa keksittiin monenmoista ajankuluketta. Tapelujakin syntyi. Osattiin tuolloinkin olla rasisteja ja kiusaajia, eikä kukaan moiseen puuttanut. Koulussamme oli muutamia oppilaita, joiden vanhemmat olivat 1920-luvulla tulleet Vienasta pakolaisina Kuhmoon. Nämä ryssäoppilaat olivat tiedossamme. Heistä kaksi oli luokallamme. Luokkatoverini Esa Komulainen muistaa, miten kerran Viljo-niminen luokkatoverimme ja vienalaistaustainen tyttö kiistelivät käsikähmässä. Tunnelma tiivistyi, ja kiistakumppaneiden ympä-

rille kerääntyä innokasta yleisöä. Yksi pojista nousi silloin pulpetin päälle kannustamaan rytmikkäästi: ”Ville, Ville koita, ettei venakko voita!”

Osasivat opettajatkin pilkata ja häväistä oppilaita. Luokanvalvojamme Puksu oli siinä lajissa erinomainen. Oppilasluetteloja tehdessään hän saattoi tokaista tahdittomasti: ”Isäsi nimi ei ole ihmisen nimi!” Joku oppilas saattoi hänen mielestään olla liian vanha tai nuori ensiluokkalaiseksi. Kerran Puksu epäili yhden oppilaan lukutaitoa. Niinpä hän kirjoitti liitutaululle sanat Rakso Nenialatnar ja käski oppilaan lukea kirjoituksen, jonka hämmästynyt oppilas luki aivan oikein.

Kerran oppiaineensa tunnilla Puksu kyseli ihmisen eritteisiin liittyviä asioita. Monta hyväksyttyä vastausta jo tuli, mutta jotain vielä puuttui. Kukaan vastausvuorossa olleista ei tiennyt kysyttyä, ja niin luokassa pulpettirivien välissä seisojia jo kymmenkunta oppilasta. Siihen aikaan koulussa vastattiin aina seisoaltaan, ja Puksulla oli tapana jättää seisomaan, jos nimeltä kysytty ei tiennyt vastausta. Tällä kertaa vastausvuoroon tuli Liisa, joka hänkään ei tiennyt vastausta. Puksu jo herpaantui ja vastasi itse: ”Sehän on kakka.” Meni viikkoja. Erään tuntinsa lopussa Puksu ilmoitti: ”Nyt mennään välitunnille ja te voitte käydä siinä paikassa, missä Liisa ei koskaan käy.” Ja Liisa-parka tuli Puksun nolaamaksi jatkossakin.

Meitä syrjäkyliltä tulleita oppilaita solvattiin tuon tuostakin. Muistan esimerkiksi voimistelutunnilla, miten tytöt jaettiin kahtia: toiseen jonoon kirkonkyläläiset, toiseen perukkalaiset. Viimemainitut istutettiin seinän viereen katsomaan, miten kirkonkylän tytöt osasivat puomilla tasapainoilla. Mitä me kyläkouluilla kasvaneet olisimme puomitaiteilulla tehneet, koska meillähän oli ympärillämme luonto, jossa tasapainotaidot kehittyivät ilman mitään erityisiä välineitä ja telineitä. Ihmettelimme vain, miksi opettaja niin tehokkaasti korosti puomikävelyä meille perukkalaisille. Odotinkin, että vastavuoroisesti meidät perukan lapset olisi pantu kiipeämään puihin ja puiden alle kirkonkyläläiset katsomaan sitä menoa. Niin ei vain tapahtunut. Tällaiset perukkalaisiin kohdistuneet nolaukset itivät itsessäni niin, että kaksi vuosikymmentä myöhemmin kyläkoulun opettajana ollessani tein

paljon ylimääräistä työtä, jotta oppilaani olisivat keskustan kouluun mentyään osanneet siellä oppinsa saaneita luokkatovereitaan paremmin erilaisia taitoja, tai ainakin yhtä hyvin.

Kirkonkylään oppikoululaisiksi tultua oli tarve olla mahdollisimman yhdenmukaisesti pukeutunut muiden kanssa. Luokkatoverini Esa Komulainen muisti, ettei kansakoulussa käyttämänsä reppu enää kelvannut keskikoulussa kirjojen kantamiseen. Oppikoululaisella oli oltava salkku, jottei olisi erottunut porukasta. Se roikkui pyörän sarvessa koulumatkoilla. Meillä tytöillä olivat kassit. Kengistä muistan, että Oskarin päivänä eli 1.12.1954 sain ensimmäiset kaupasta ostetut saappaat. Siihen saakka olin kulkenut suutarin tekemissä kippurakärkilapikkaissa. Ne narisivat, mikä minua kiusasi suunnattomasti.

Oskarin mustanlistan kuulustelut

Rantalaiselta meni oppitunneista melkoisesti aikaa luokanvalvojan tehtäviin. En muista hänen varsinaisesti opettaneen meille mitään muuta koko lukuvuonna kuin keväällä kasviopin tunneilla hän yritti ohjata meitä tunnistamaan kasveja Linnén periaatteiden mukaan, mitä emme kyllä oppineet. Ei meillä ollut esillä yhtäkään todellista kasvia, josta olisimme voineet heteitä ja emiä laskea ja luokitella.

Oppikirja kävi tuolloin opetussuunnitelmasta. Kirjasta Rantalainen antoi aina kappaleen kerrallaan läskyksi. Oppitunnit kuuluivat kokonaan läksyn kuulusteluun. Opettajalla oli paksu mustakantinen vihko, johon hän oli kirjoittanut nimemme aakkosjärjestyksessä. Tunnit kuuluivat sitten siihen, kun opettaja kyseli ja täytti vihkoaan. Vuoron mukaan hän nosti oppilaan pystyyn ja kysyi tältä jotain. Jos oppilas tiesi oikean vastauksen, opettaja virkkoi: ”Oikein, istu!”. Samalla hän piirsi plusmerkin vihkoonsa oppilaan nimen perään. Jos oppilas ei tiennyt tai vastaus ei opettajaa miellyttänyt, vastaaja sai murhaavan katseen tai jonkin Murahduksen osakseen. Siitä tiesi, että vihkoon piirtyi miinusmerkki. Kysymystään opettaja toisti niin kauan kun joku tiesi siihen oikean vastauksen. Väärin vastanneet tai vastaamatta jättäneet joutuivat seisomaan ja odottamaan niin kauan seisollaan, kunnes oikea vastaus saatiin.

Kerran sattui korvan ollessa tunnin aiheena, että suurin osa oppilaista seiso, koska kukaan ei osannut vastata kysymykseen: ”Mitä on keski- ja ulkokorvan välissä?” Lopulta opettaja itse alkoi tuskastua tietämättömyytemme. Kun vastausvuoroon tuli opettajan kollegan poika Heikki, niin opettaja kutsui Heikin luokseen kateederille ja kehotti: ”Katso Heikki nyt tarkkaan, mitä minun korvassani näkyy!” Heikki tillisteli ja kurkisteli opettajan molempia korvia. Lopulta poika tokaisi: ”En minä kyllä muuta näe kuin karvoja.” ”Oikein, istukaa!”, opettaja huoahutti. Heikki sai plusmerkin, ja lähes luokallinen oppilaita pääsi istumaan.

Mustanlistan kuulustelut olivat piinallisia. Vaikka läksynsä oli hyvin lukenut, opettajan kysymykset saattoivat olla niin erikoisia, ettei niihin keksinyt vastausta. Pelotti ja ahdisti. Toisten toljotettavana seisominen ei ollut herkkua. Saattoipa olla, että pelon vuoksi ei oikeaa vastausta millään löytänyt, vaikka olisi kuinka läksyt valmistanut huolellisesti. Rantalaisen kuulustelutapaa en kevään 1955 jälkeen ole kohdannut, en edes kuullut sellaisesta, vaikka koulumaailmassa oppilasvuosieni jälkeen toimin noin 40 vuotta. Mustanlistan kuulustelu-metodi jäi pysyvästi kammottavana kokemuksena mieleeni.

Lumi suli, kevät 1955 tuli

Kevät 1955 saapui myöhässä. Toukokuussa oli peruutettava Kuhmoon pidettäväksi suunnitellut Kainuun keskikoulujen yleisurheilu- ja pesäpallokisaottelut, sillä urheilukenttä ei ollut vielä kunnossa. Myöhäinen kevät ei estänyt todistusten jakoa toukokuun lopussa. Todistuksia jaettiin oppikouluaikeani neljä kertaa vuodessa. Kevättodistus oli se, jolla siirryttiin seuraavalle luokalle ja joka ilmaisi saadut ehdot tai jätti saajansa luokalleen. Kaksi viime mainittua olivat varsin yleisiä kouluaikeani. Meitä ensiluokkalaista kevättodistuksen odottajia oli 43, koska yksi tytöistä keskeytti koulunkäynnin koti-ikävän vuoksi marraskuun lopussa.

Opettaja Rantalainen oli antanut meille syyskaudella pakkasten alkaessa purra tehtäväksi kerätä mahdollisimman paljon substantiiveja, jotka liittyvät veteen, kuten kuura, huurre, kide ja jääpuikko.

Palkintojakin hän lupasi jakaa eniten sanoja löytäneille. Kirjasin sanoja pitkälti yli sata, ja elin koko talven toivossa, jospa olisin saanut jonkin palkinnon keruutyöstä. Koskaan mies ei kuitenkaan asiaa ottanut esille, ei edes kevättodistusten jaon yhteydessä. Niin jäimme tietämättä, kuka sanakisan voitti.

Toukokuun viimeisenä päivänä 1955 luokanvalvojamme asteli todistuspino salkussaan tutuksi tulleeseen luokahuoneeseemme. Ensi aluksi hän luetteli kuuden oppilaan nimet, joista yksi oli poika. Heille hän osoitti ovea ja äkäisenä tokaisi: ”Te ette sitten enää tähän kouluun saavu!”¹ Kun ovi oli kuuden oppilaan jälkeen sulkeutunut, aloitti luokanvalvoja todistusten jaon. En muista siitä mitään, sillä tovereiden kohtelu oli niin kammottavaa. Vaikka oman todistukseni keskiarvo oli luokan kärjessä, ei sekään jaksanut ilahduttaa. Sydän hakkasi ja pomppi. Tuota tilannetta en koskaan pysty unohtamaan.

Kuhmon KKK:n vuosikertomuksen 1954–55 mukaan kuuden luokalle jääneen lisäksi ehtoja sai luokaltamme kolme poikaa ja viisi tyttöä. Suoraan ensiluokalta toiselle siirrettiin 67 % oppilaista. Koko koulussa ehtoja sai 41 oppilasta ja luokalle jäi 11. Kokeilukeskikoulussa 1. ja 2. luokalle jääneet palautettiin kansakouluun, eivätkä he saaneet tuplata vuosiluokkaansa kuten 3.-, 4- ja 5-luokkalaiset tarvitessaan. Luokkani railakasta karsimista ensimmäisen luokan keväällä olen jälkeinpäin pohdiskellut. Vieraisissa oloissa kirkonkylässä koulunkäynti ei ehkä sujunut kaikilla oppilailla parhaalla mahdollisella tavalla. Vaikka saimme lämpimän aterian koulusta, nälkäkin saattoi olla vieraana. Itsekin muistan olleeni joskus viikonloppuina nälkäinen.

Minun tavoin monet oppilaista pääsivät käymään kotonaan vain noin kerran kuukaudessa. Puhelinyhteyksiä kotiin oli ani harvalla. Luokkamme tytöt näyttivät menestyneen ensimmäisenä vuonna poikia heikommin. Vuosikertomuksen mukaan keväällä 1955 luokkamme poikien lukuaineiden keskiarvo oli 7,36, tyttöjen 6,93. Kaikkien aineiden keskiarvoissa sukupuolten välisissä keskiarvoissa ei ero ollut

¹ Kevään 1955 jälkeen opettaja Rantalaistakaan ei Kuhmon KKK:ssa nähty. Hänen opettajauransa Kuhmossa päättyi, eikä häntä sen jälkeen Kuhmossa nähty eikä hänestä kuultu.

KUVA 5. Kouluvuosinamme Koulunniemen kainalossa oli ryteikkö, joka myöhemmin on raivattu kauniiksi puistoksi, josta nykyään johtaa Kuhmossa syntyneen Mikael Soinisen mukaan nimetty polku Kontion koululle. (Kuva: Tuula Hyyrö, 2014).

niin suuri. Kestivätkö pojat tyttöjä paremmin koulun paineet ja koti-ikävä? Lähtökohdissakin saattoi jo olla eroja, koska kansakoulujen vaatimukset yhteisistä oppisuunnitelmista huolimatta olivat erilaisia, ainakin opettajiemme kertoman mukaan.

Keskikoulun opettajilla oli selkeä käsitys, miltä kylältä tulivat hyvät oppilaat, miltä heikot. Ankaraa karsinta oli ensimmäisen luokankin jälkeen. Vain 9 meistä syksyllä 1954 aloittaneesta selvisi 8 vuodessa ylioppilaisiksi. Tosin Kuhmon lukio oli yksityinen koulu oppilasmaksuineen, mikä vaikutti monen kohdalla siten, että opinpolku päättyi keskikouluun.

Kunnallinen keskikoulu mahdollisti meille sodanjälkeisille maalaislapsille Kainuussa opintien kansakoulua pidemmälle. Keskusteltuani asiasta useiden koulutovereideni kanssa vuosikymmenten aikana jokainen on kertonut olevansa kiitollinen kunnallisesta keskikoulusta, joka avasi opinportit lapsille kotitaustasta ja asuinpaikasta välittämättä. Eritäin kiitollinen olen minäkin Kuhmolle ja sen KKK:lle.

Lähteet

- Hyyrö, Tuula & Hyyrö, Seppo 2013. Taival lie hankala – olkoon vaan! Kvalilinen kertomus Kuhmon lukion kevään 2012 riemuylloppilaiden koulu-taipaleesta. Omakustanne (Ifolor).
- Kanerva, Reino 1966. Kunnallinen keskikoulu kansakoulun osana. Teoksessa Kansakoulu 1866–1966. Helsinki: Otava, 104–114.
- Keisarillisen Majesteetin Armollinen Koulujärjestys Suomen Suuriruhtinanmaalle no 26/1872. Annettu Helsingissä 8.8.1872.
- Kiuasmaa, Kyösti 1982. Oppikoulu 1880–1980. Oulu: Kirjapaino Osakeyhtiö Kaleva.
- Kuhmon kunnallinen kokeilukeskikoulu. Kertomus lukuvuodelta 1954–1955. 1955. Kajaani: Kajaanin Kirjapaino Oy.
- Nieminen, Marjo 2010. Koulun ja kodin kasvatuksellinen yhteistyö Oppikoululehden kuvaamana 1950-luvulla. Kasvatus & Aika. 3/2010. www.kasvatus-ja-aika.fi/ (luettu 15.8.2015).